

פרוזבול ג'

ב"ד מיוחד? (המשך)

א. תלמוד בבלי מסכת גיטין לז.
רבנן דבי רב אשי מסרי מילייהו להדדי.

ב. רא"ש מסכת גיטין פרק ד:יג

ושוב חזר בו רבינו תם וכתב הוא בעצמו פרוזבול כי היה אומר דלא בעינן אלא בית דין חשוב שבדור, ואשכחן נמי רבנן דבי רב אשי דמסרי מילייהו להדדי. ומשמע מתוך דבריו דחשיב כולהו רבנן בי רב אשי בית דין מומחין, משום דרב אשי היה גדול הדור. ולא מסתברא הכי, אלא משמע דהני אמוראי בתראי לית להו הא דשמואל, דאמר לא כתבינן פרוזבול אלא בבי דינא דסורא או בבי דינא דנהרדעא. והכי אית ליה לרב אלפס ז"ל דלא הביא דברי שמואל אלא הא דרבנן דבי רב אשי מסרי מילייהו להדדי:

ג. ים של שלמה מסכת גיטין פרק ד סימן מב

ואפשר אף הרי"ף מודה, והא דלא הביא דברי שמואל, משום דלא תימא דוקא בי דינא דרב אמי ורב אסי או דוגמתם קאמר, והאידינא לא נמצא, אלא כל בית דין חשוב בדורו קאמר, וכולהו הנהו אמוראי ועובדאי שמזכיר התלמוד בענין פרוזבול כולן חשיבי דדרייהו הוי, ומשום הכי הוי אלימי בי דינייהו כבית דין רב אמי ור"א בדריה.

ד. שו"ת יחל ישראל סימן קטו

ובספר הישר לר"ת (מהדורת שלזינגר סי' קלח) כתב, "ואף על פי שמצינו תשובות רבותינו שהיו אומרים שאין כותבים עתה פרוזבול משום דשמואל דאמר 'לא כתבינן פרוזבולא אלא בבי דינא דסורא או בי דינא דנהרדעא', ובסורא הוה אלא שהמתרץ לקח ר' אמי ור' אסי שבדורו, ש"מ שבכל דור ודור גדולי אותו הדור, אין נראה לי... ואפי' אינו גדול הדור יכול לכתוב פרוזבול דהא נפיש גובריה וכו', ולא אמרה שמואל שאין כותבים פרוזבולא אלא בי דינא דסורא ונהרדעא אלא לאפקי שני הדיוטות או שלושה הדיוטות, עכ"ל. ובאמת שיש להבהיר הדברים (וכנראה שנפלו בספר הישר כמה שבוישים)...

ה. בית הבחירה למאירי מסכת גיטין דף לו עמוד ב

בזמן הזה במקום שנוהגים בשמטת כספים הואיל ואין בתי דינין חשובים וקבועים כל כך אין אנו מכניסין עצמנו בדין פרוסבל והרוצה שלא יהא שביעית משמטתו ילוה על מנת שלא ישמיטנו בשביעית

ו. שו"ת יחל ישראל סימן קטו

ובתשובות רבינו גרשום מאור הגולה (מהדורת אידלברג סי' סז עמ' 157) איתא, "ואם תאמר, כי אמרינן הפקר בית דין הפקר היינו בית דין חשוב כגון שמאי והלל אבל האידינא לא, ליכא למימר הכי, דתנו רבנן 'למה לא נתפרשו שמותם של זקנים שלא יאמר אדם וכו', פלוני כנדב ואביהווא פלוני כאלדד ומידד וכו', ואומר וישלה ד' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל (שמואל א יב, יא) שאפילו קל שבקלים ונתמנה פרנס על הציבור הרי הוא כאביר שבאבירים', הלכך מה שעשו הקהילות גזירתם גזירה ומעשיהם מעשה וכו', " עכ"ל. (ונמצאת תשובה זו גם במרדכי בבבא מציעא אות רנז, ובתשובות חכמי צרפת ולותיר סי' צז, עיין שם).

ז. תוספות מסכת גיטין דף לו עמוד ב

דאלימי לאפקועי ממונא - ר"ת כתב פרוסבול כי היה אומר דלא בעינן אלא ב"ד חשוב שבדור.

ח. ספר התרומות שער מה:טז

ומשום הא מילתא איכא מ"ד דהאידינא דלית לן ב"ד הגדול לית לן למיכתב הפרוזבול, ואי עבד לא מהני. ומסתברא שכל ג' בקיאים בדין ובענין פרוזבול ויודעין מצות שמטה והמחווה רבים עליהם באותה העיר שהן דריין בה הרי הן באותה העיר ובאותו זמן כבי דינא דרב אסי וראויין להפקיע ממון בני עירם בתקנתם הנראה להם כמו הם בדורם. וכדגרסינן במסכת ר"ה 'ויעל משה ואהרן ושבעים מזקני ישראל', למה לא נתפרשו שמותם של זקנים ללמדך שכל ג' וג' שנתמנו ב"ד על ישראל הרי הן כב"ד של משה.

ט. בית יוסף חושן משפט סימן סז:יח

ונראה לי שדעת הרמב"ם גם כן דכל בית דין חשוב בדורו כותבין ומה שכתב "כבית דינו של רב אמי ורב אסי" היינו שהם גדולים בדורם כרב אמי ורב אסי בדורם, דכל בית דין חשוב בדורו ראוי להפקיע ממון דיפתח בדורו כשמואל בדורו (ר"ה כה:)

י. פסקי רא"ש גיטין ד:יג

פסק רבינו תם דהשמטת כספים נוהג בזמן הזה, וכותבים פרוזבול בכל ב"ד.

יא. טור חושן משפט הלכות הלואה סימן סז

וכותבין אותו אפ'ל בזמן הזה בכל ב"ד דלית הלכתא כשמואל דאמר 'אין כותבין אותו אלא בבי דינא דסורא ודנהרדעא' פירוש דוקא בית דין הקבוע ומומחה שבדורו, אלא בכל בית דין וב"ד יכולין לכתבו:

יב. מרדכי מסכת גיטין פרק השולח שעט

מעשה באחד שתבע מחבירו ר' זקוקים, והלה השיב איני חייב לך אלא ק'... ושלה ה"ר יחזקיהו הדין לפני ר' יחיאל מפרי"ש, והשיב, הלה נאמן כמו שטען שהלוה לו בהיתר, דקי"ל אדם נאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד, ופירש ר"ת אף בלא שבועה דלא שביק התירא וכו'. והקשה לו ה"ר חזקיה, דלמא שאני פרוזבול משום דאיך לא מצי מכחיש ליה, דמה יודע זה אם כתבו לו ב"ד לזה או לא? אבל בנידון זה הרי מכחישו ואומר שבאיסור הלוהו!

והשיב רבינו יחיאל על כרחך גבי פרוזבול נמי מיירי במכחישו, דהא סתמא קאמר תלמודא "נאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד" וקי"ל דלא כותבין פרוזבול אלא ב"ד הגדול שבדור לדברי ר"ת, או בי דינא דרבי אמי ורבי אסי, ובמקום שידוע שלא עמד זה במקום ב"ד דרבי אמי ורבי אסי או נשאל מב"ד דרבי אמי ורבי אסי אם כתבו לו פרוזבול או לא, וא"כ היכי מצי למימר פרוזבול היה לי? [*אלא ע"כ מיירי דא"ל קבלת עליך כו' מ"י] עלי קבלתי שלשה רועי בקר במקום ב"ד דרבי אמי ורבי אסי והלה מכחישו, ואפ"ה קאמר דנאמן לומר "היה לי ואבד" ואפילו בלא שבועה מטעם דלא שביק התירא כו'. וכן פסק רבינו שמואל בן ר"ב וכ"פ הר"ם דנאמן בלא שבועה:

יג. ערוך השולחן חושן משפט סימן סז:י

ומעיקר התקנה היתה לעשותה בב"ד חשוב, וכמ"ש הרמב"ם שאין כותבין פרוזבול אלא חכמים גדולים ביותר כב"ד של ר' אמי ור' אסי, שהן ראויין להפקיע ממון בני אדם. אבל שאר בתי דינין אין כותבין. עכ"ל. וכן כל ב"ד חשוב שבדור שבקיימים בדין ובעניין הפרוזבול ורבים המחום עליהם. וי"א דבכל שלשה שהם ב"ד כותבין פרוזבול, ויש להקל בזמה"ז דכל העניין אינו אלא מדרבנן, והרבה הקילו חז"ל בזה.

יד. שו"ת יחל ישראל סימן קטו

ברם דבר זה צריך עיון קצת מפני שלענין פרוזבול פסק הרא"ש (גיטין סי' יג) שאף בית דין שאינו חשוב יכול לכתוב, וצריך לבאר מדוע לשאר עניני ממון כהטלת קנס צריך דוקא בית דין חשוב.

אכן הביאור פשוט, דאם הנידון הוא על תקנה קבועה מהחכמים הראשונים כמו פרוזבול, הרי אף על פי שיסוד התקנה הוא משום הפקר בית דין (וכמבואר בגמ' בגיטין שם) מ"מ אין ענין זה הכרעת בית דין שבכל דור, אלא כבר הוכרע הענין בבית דין של הלל הזקן. ולא צריכים עתה את בית הדין שיכריע על עצם הפקעת הממון מבעליו אלא שיעשה רק את עצם עשיית הפרוזבול שהוא עצם ההפקעה, ולזה סגי גם בבית דין שאינו חשוב. אבל לקבוע עתה שצריך להפקיר ממון, לזה לא סגי בבית דין שאינו חשוב, ולכן הצריך הרא"ש דוקא את גדול הדור שהוא יפקיר ממון של הגזולן...

והנה בגמ' ביבמות ובגיטין שם הוזכרו שתי דרשות על הפקר בית דין הפקר... ונראה לכאורה ביאור הענין כך, דכאמור מצינו שיש שני אופנים של הפקר בית דין הפקר, יש אופן של קנסות לפי צורך השעה, ויש אופן של תקנות שונות שאין להן תוקף בלי כח הפקר בית דין. ומעתה מובן כך, שכאשר אנו דנים על תקנות, לומדים זאת מן הפסוק ביהושע גבי הנחלות, מפני ששם נאמר בסתמא שכח הראשים הוא כמו כח האבות על ממונם, וזה פשוט. ואילו בפסוק בעזרא מדובר במפורש לענין קנס שקנסו שם את כל אשר לא יבא, ושם יש ללמוד לכה הפקר בית דין בקנסות. ומובן איפוא מדוע נקט הרמב"ם בהלכות סנהדרין את הפסוק מספר עזרא, דפסוק זה מדבר בקנסות, וזה הוא הנידון ברמב"ם שם.

ולפ"ז אפשר לבאר גם את החילוק בשיטת הרמב"ם שפסק שבקנסות יכול כל דיין לקנוס ממון, ואילו תקנות מסורות רק לבית דין חשוב. דבספר עזרא גבי הקנסות נאמר השרים והזקנים, והיינו שבא ללמדנו שלא רק השרים שהם ראשי הקהל ממש יכולים להפקיר, אלא גם הזקנים, והיינו דיינים תלמידי חכמים, ואין זקן אלא מי שקנה חכמה, ולכן סגי בכל בית דין להפקיר דרך קנס. משא"כ בענין תקנות שלומדים מן הפסוק של ראשי האבות שהם נשיאי ישראל ממש, לכן צריך דוקא בית דין חשוב.

בפני ב"ד

טו. משנה שביעית י:ד

זהו גופו של פרוזבול מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כ"ז שארצה...

טז. תלמוד בבלי מסכת גיטין לג.

אמר רב נחמן מנא אמינא לה [דבעינין ב' דיינין]? דתנן "הדיינים חותמין למטה או העדים" - מאי לאו דיינים דומיא דעדים, מה עדים שנים אף דיינים נמי שנים? ורב ששת? מידי איריא - הא כדאיתא והא כדאיתא. "לל למיתנא דיינים לל למיתנא עדים? הא קמ"ל דלא שנא כתוב בלשון דיינים וחתמי עדים, ולא שנא כתוב בלשון עדים וחתמי דיינים.

יז. רש"י מסכת גיטין לג.

בלשון דיינים - כגון "בי דינא הוינא ואתא פלוני ואמר לנא מוסרני לכם פלוני ופלוני כו'".

יח. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שביעית פרק י הלכה ב

א"ר חונא קשיייתא קומי ר' יעקב בר אחא, כמ"ד מעשרות [בזמן הלל] מד"ת, והלל מתקין על ד"ת?!... ר' חזקיה בשם רבי ירמיה ואפילו נתונים ברומי.

יט. פני משה מסכת שביעית פרק י

ואפ' נתונין ברומי. אינו צריך שיהא לפני הבית דין אלא אפ' הן במקום רחוק מוסר להם ע"י הכתב

כ. מרדכי מסכת גיטין פרק השולח רמז שפ

ועל שהקשה ה"ר יחיאל אם ב"ד גדולי הדור רחוקים ממנו [שאז בודאי] אמר שקר הוא למה יהא נאמן לומר 'פרוזבול היה לי ואבד' נ"ל דלאו ברוחא וקורבא תליא מלתא, דהא גרסינן עלה בירושלמי דשביעית דרבי חזקיה בשם רבי ירמיה אפילו נתונים ברומי, פירוש הדיינים [ברומי], כלומר יכול לומר "מוסרני לפלוני ופלוני הדיינין שבמקום פלוני" אפילו רחוקין ממנו הרבה, אף על פי שאינם בפניו שפיר דמי.

כא. ר"ן על הרי"ף מסכת גיטין יט. בדפי רי"ף

הא דאמרינן ד"נאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד" לא מוכחא מילתא [דאפשר בכל ב"ד] דודאי ב"ד גדול שבדור נזקק הוא לכך.

כב. ספר התרומות שער מה אות יז

וזה מה שכתב ה"ר יהודה אלברצלוני ז"ל ענין שטר והקנאת פרוזבול כך הוא, הולך המלוה אצל ג' עדים, ויש אומרים אפילו בב', ואומר הווי עלי סהדי וחזו דאנא מסרנא פרוזבול קמי ג' דיינין דאינון פלוני ופלוני דיינים שבמקום פלוני. ודי לו אם יחתמו לו אותן עדים באותו פרוזבול שהם ראו **כי בפניהם מסרו בפני הדיינין** ואף על פי שאין הדיינין חותמין בו. מיהו אם חתימי דייני טפי מעלי ואין צריך שם עדים כלל. וזהו ששנינו הדיינין חותמין מלמטה או העדים.

כג. שו"ע חושן משפט סז: כא

יש מי שכתב ענין שטר פרוזבול כך הוא: הולך המלוה אצל שלשה עדים (בה"ת בשער מ"ה בשם י"א), ויש אומרים אפילו לשנים, ואומר: הווי עלי סהדי וחזו דאנא מסרנא פרוזבול קמי שלשה דיינים דאינון פלוני ופלוני ופלוני דיינים שבמקום פלוני, ודי לו אם יחתמו בו אותם עדים. ואי חתמו ביה דייני, טפי מעלי, ואין צריך שם עדים.

כד. שו"ת יביע אומר חלק ג - חושן משפט סימן ו:א-ב

אודות מה שנוהגים פעה"ק ירוש' ת"ו לסדר הפרוזבול בפני ב' עדים ושלא בפני בית דין... לאו דוקא שיהיה בפני ב"ד ממש, אלא הכוונה לומר שבפני העדים אמר שהוא מוסרו להדיינים, וכדמוכח נמי מ"ש לפני זה, דאינון פ' ופ' דיינים שבמקום פלוני, אלמא דלאו גבייהו קאי הבע"ח.

כה. רמ"א חושן משפט סז: כ

ואין חילוק בין אם המלוה בעיר הדיינים או לא, כי יכול לומר אפילו שלא בפניהם: אני מוסר שטרותי לבית דין פלוני שבעיר פ' (מרדכי ס"פ השולח).

כו. שו"ת חתם סופר חלק ה (חושן משפט) סימן קיג

אפשר דבעי' דוקא אמירה לפני ב"ד, ואותה האמירה היא פועלת ההפקעה, כמו בחליצה שאם יכתוב "לא חפצתי לקחתה" לא מהני, וכמ"ש תוס' גטין עא. ד"ה והא וכו'. ועוד אפ' היכי דמהני, היינו אם יעמוד לפני הב"ד ויכתוב דבריו ויועיל כאלו אמרם...

פרוזבול באמירה

כז. תלמוד בבלי מסכת גיטין לו:

ורב נחמן אמר אקיימנה. אקיימנה? הא מיקיים וקאי! הכי קאמר: אימא ביה מילתא דאע"ג דלא כתוב ככתוב דמי.

כח. רש"י מסכת גיטין לז.

מסרי מילייהו - בלא כתיבת פרוזבול אלא כך אמר לחברים הרי אתם בית דין וחובי מסור לכם לגבותו כל זמן שארצה.

כט. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ט הלכה כז

תלמידי חכמים שהלוו זה את זה ומסר דבריו לתלמידים, ואמר מוסרני לכם שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה אינו צריך לכתוב פרוזבול, מפני שהן יודעים שהשטמת כספים בזמן הזה מדבריהם ובדברים בלבד היא נדחית.

ל. ב"ח חושן משפט סימן סז:כג

ונראה שטעמו דקשיא ליה ברבנן דבי רב אשי דהיאך עבדו הכי הלכה למעשה כרב נחמן [לעשות בעל פה], והא רב נחמן גופיה לא קאמר אלא אי איישר חילי אקיימיניה! וכי הוה קים להו דטפי יישר חיליהו מרב נחמן דהוה גדול הדור וחתנא דבי נשיאה? הא ודאי ליתא, אלא בע"כ דרב נחמן לא קאמר דהוה שרי בהכי לכולי עלמא, ואינהו לא הוו עבדי [רבנן דבי רב אשי] אלא לעצמן מפני שהם יודעים וכו'. ודבריו נכונים וברורים, וכן ראוי לעשות מעשה כמו שהעיד ב"י שהיו נוהגים במצרים כהרמב"ם דדוקא תלמידי חכמים.

לא. טור חושן משפט הלכות הלואה סימן סז

ואפי' לא נכתב אלא אמר זה הלשון על פה לדיינים מהני:

קרקע שכורה

לב. תלמוד בבלי מסכת גיטין לז.

תנן התם, "אין כותבין פרוסבול אלא על הקרקע. אם אין לו, מזכהו בתוך שדהו כל שהו." וכמה כל שהו? אמר רב חייה בר אשי אמר רב אפילו קלח של כרוב. אמר רב יהודה אפי' השאילו מקום לתנור ולכירים, כותבין עליו פרוסבול... ת"ר אין לו קרקע ולערב יש לו קרקע, כותבין עליו פרוסבול. לו ולערב אין להן קרקע ולחייב [ללוה] לו יש לו קרקע, כותבין עליו פרוסבול...

לג. רש"י מסכת גיטין דף לז עמוד א

אלא על הקרקע - אם יש קרקע ללוה, דלא תקנו אלא בזמן שהחוב כשאר רוב שטרות שהן נגבין מן הקרקע, דהוי מלתא דשכיחא, כדאמרינן בכמה דוכתי דבמילתא דלא שכיחא לא עבוד רבנן תקנתא.

לד. ר"ש מסכת שביעית פרק י משנה ו

"אא"כ יש לו קרקע ללוה" דאז חשוב החוב כגבוי ביד ב"ד ולא קרינא ליה 'לא יגוש', וכמלוה שיש עליה משכון. והאי דעדיפא קרקע ממטלטלין לאו משום דכלין, דהרי עציץ נקוב המונח על גבי יתדות דיכול לכלותו ואמר בהשולח (דף לז א) דכותבין עליו פרוסבול! אלא כך הוא דין דקרקע חשיבא כגבוי טפי:

לה. בית יוסף חושן משפט סימן סז:כג

ומשמע לי דכיון דעל קרקע מושאל כותבין, הוא הדין נמי שכותבין על קרקע שהוא מושכר בידו. ולא מצאתי אחד מן הפוסקים שדבר בדבר זה עד שזימן ד' לידי ומצאתי בעיטור מאמר ג' (טו ע"ג) שדקדק מדתנן (פאה פ"ג מ"ו) "רבי עקיבא אומר קרקע כל שהו חייבת בפאה וכו' ולכתוב עליה פרוסבול ולקנות עמה נכסים שאין להם אחריות", שמע מינה דפרוסבול ו'אגב' חד דינא אית להו, וכי היכי דאמרינן בפרוסבול "מזכה לו בתוך שדהו" ואמרינן נמי "השאיל לו מקום לתנור וכירים כותב עליו פרוסבול", הכי נמי לענין אגב בשאלה או בשכירות סגי, והוא דאחזיק. עכ"ל...

לו. שו"ת חתם סופר חלק ה (חושן משפט) סימן נ

ומעלתו תמה על הרב"י איך יכתוב פרוסבול על הקרקע המושכרת, הלא אם יוציאנו [המלווה] מקרקע שלו יצטרך הוא לשלם השכירות! ועוד א"כ לא אמעיט אלא מי ששוכב אקיקלא דמתא ואין לו בית דירה לא בשאלה ולא בשכירות! אלו דבריו. ריש מילין אומר דלפע"ד בזה"ז אין להחמיר כלל בלא"ה, דעכ"פ לפי הטעם שאין כותבין אלא על הקרקע משום דלא שכיח שילוה למי שאין לו קרקע, והנה בזה"ז תקנו הגאונים לגבות ממטלטלי דיתמי משום דעיקור הונו של אדם הוא עתה במטלטלין יותר ממקרקע. וכן אנו רואי' באמת דא' מאלף שיבוא לידי גביי' קרקע, א"כ שכיחא ושכיחא הוא. ונהי דאין לנו להוסיף על תקנת הלל כיון דבלא"ה עולבנא דדיינא הוא, אבל עכ"פ אין צריך להחמיר כ"כ.

לז. גרש"ז מובא בדיני שביעית לא:ח

בחורי ישיבה שאין להם ארבע אמות משלהם נחשבים כיש להם ארבע אמות לגבי פרוסבול, מאחר ויש להם רשות השתמשות ללינה והנחת חפציהם במקום למודם.

מצוה לכתוב פרוסבול?

לח. תוספתא ב"ב יא:ז

גזרי דינין ופרוסבלין שלא מדעת שניהן ור' או' אומ' אני שאין כותבין פרוסבול אלא מדעת הלוה

לט. ספר אור זרוע חלק ד פסקי עבודה זרה סימן קכ

ותניא בתוספתא שיליהי בבא בתרא "גזרי דינין ופרוסבולין שלא מדעת שניהם ר' אומר אומר אני שאין כותבין פרוסבול אלא מדעת המלוה." דעת הלוה כ"ע לא פליגי דלא בעינן. כי פליגי דוקא בדעת מלוה דדילמא דעתו שתהא שביעית משמטת כדי לקיים מצות עשה

מ. בן איש חי, שנה א' פרשת כי תבוא כו

והנה יש מתחסדים אחר שכותבין הפרוזבול מלוה לחבירו סך מה, עשרה גרוש או פחות או יותר, ועל זה הסך לא יחול הפרוזבול כיון שהלוהו אחר זמן הפרוזבול, ואז אחר ר"ה כשיביא לו חבירו המעות לפרעו יאמר לו "משמט אני" ולא יקבלם ממנו, ויאכל הלוה ולחדי במעות אלו, והמלוה לחדי במצות שמיטת כספרים שקיים אותה בפועל, ותהילות לקל ית'. הנהגתי מצוה זו פה עירנו בגדא"ד יע"א הדפסתי שטרות של פרוזבול וחלקתי אותם לכמה בני אדם ועשאום, וגם למדתי אותם שיעשו כן להלוות אחר זמן הפרוזבול סך מה ולקיים המצוה בפועל כאמור לעיל, אשריהם ישראל אוהבי מצות ד' ועושים אותה בשמחה:

וגם אם לווה אדם מחבירו ככרות לחם אפילו ככר אחד נוהג בזה דין שמיטה, על כן טוב שתלוה האשה יום ערב ר"ה ככר או שתים או שלש לחברתה, ואחר ר"ה כשתפרע לה תאמר לה "משמטת אני" והרי זו מקיימת מצוה שמיטה, ועיין חיים שאל ח"ב סי' ל"ח אות י"ג, וכן עשו קצת נשים פה עירנו יע"א כי דרשתי דבר זה בעזה"י ברבים אשריהם ישראל: